

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Навчально-науковий інститут історії, права та міжнародних відносин
Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор ННІ історії, права та міжнародних відносин

 Олександр ЖУКОВ
«29» серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА АРХЕОЛОГІЯ

Галузь знань 03 Гуманітарні науки

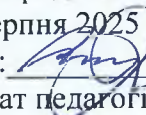
Спеціальність 032 Історія та археологія

Освітньо-професійна програма Історія та археологія

Перший (бакалаврський) рівень

Мова навчання українська

Погоджено науково-методичною комісією НН інституту історії, права та міжнародних відносин
«28» серпня 2025 р.

Голова: **Світлана МОЦАК**
кандидат педагогічних наук, доцент

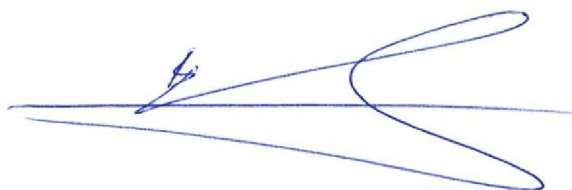
Розробник:

Ступак Дмитро Вікторович – кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри історії України

Робоча програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри історії України

Протокол №1 від «28» серпня 2025 р.

Завідувач кафедри
кандидат історичних наук,
доцент

В'ячеслав ОЛІЦЬКИЙ

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3	бакалавр	обов’язкова
		Рік підготовки:
		4-й
		Семестр
7-й		
Лекції		
16 год.		
Практичні, семінарські		
24 год.		
Лабораторні		
-		
Самостійна робота		
48 год.		
Консультації:		
2 год.		
Вид контролю:		
Загальна кількість годин – 90		

1. Мета вивчення навчальної дисципліни

1.1. Мета і завдання викладання дисципліни.

Метою розробленого курсу є підготовка бакалаврів, які збираються працювати в галузі археології. Під час вивчення курсу студенти мають опанувати як теоретичні знання з експериментальної археології, так і отримати практичні навички проведення експериментальних досліджень.

Навчальна дисципліна «*Експериментальна археологія*» входить до циклу обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми.

Навчальна дисципліна спрямована на формування визначеної освітньо-професійною програмою **інтегральної компетентності**:

ІК. Здатність розв'язувати спеціалізовані задачі й практичні проблеми в галузі історії та археології або у процесі навчання, здійснювати аналіз історичних явищ і подій, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **загальних компетентностей**:

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК 7. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 8. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати в команді.

Навчальна дисципліна спрямована на формування таких визначених освітньо-професійною програмою **спеціальних компетентностей**:

СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.

СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.

СК 5. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).

СК 6. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних.

СК 7. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико- культурної спадщини.

СК 8. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

СК 9. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень.

СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.

СК 11. Здатність здійснювати та організовувати археологічну діяльність.

СК 12. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами.

СК 14. Здатність визначати місце України у світових та загальноєвропейських процесах і місце Сумщини у загальноукраїнських процесах.

2. Передумови для вивчення дисципліни

Місце курсу *«Експериментальна археологія»* в системі підготовки бакалаврів визначається необхідністю професійної підготовки майбутніх фахівців.

Оскільки курс *«Експериментальна археологія»* повинний сформувати у студента цілісне і системне уявлення про особливості обробки різних матеріалів і створення з них різних виробів, а також особливості їх застосування та методик залучення даних експериментів для реконструкції різних галузей давнього господарства, вивчення цієї дисципліни відповідно до існуючих навчальних планів має структурно-логічний зв'язок з такими дисциплінами:

Давня історія України, оскільки предметом її вивчення є світове українство, зокрема і зарубіжне;

Археологією, Охорона археологічних пам'яток, Методи природничих наук в археології, Методи польових археологічних досліджень, тому що експериментальні дослідження є частиною комплексних археологічних досліджень;

Археологічною практикою, оскільки експериментальна археологія є частиною підготовки для опанування знань з проведення археологічних розкопок на практиці;

3. Результати навчання за дисципліною

ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.

ПРН 8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки.

ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.

ПРН 14. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології.

ПРН 16. Знати і розуміти основні принципи і методи історичного пізнання.

4. Критерії оцінювання результатів навчання Розподіл балів

Поточний контроль							Разом	Сума
Теоретичний матеріал (лекції)								100
Розділ 1	Розділ 2	Розділ 3		Розділ 4		Розділ 5		
T.1.1	T.2.1	T.3.1	T.3.2	T.4.1	T.4.2	T.5.1		
-	-	-	-	-	-	-		
Практичні (семінарські) заняття – усні відповіді та виконання практичних завдань								
5	10	5	10	10	10	10	60	
Виконання індивідуального завдання - 16							16	
Підсумкове тестове завдання								
2	4	2	4	4	4	4	24	

4.1. Критерії оцінювання видів роботи для поточного контролю

Під час оцінювання результатів навчання застосовується накопичувальна бально-рейтингова система, що передбачає оцінювання якості виконання студентами всіх видів аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності, спрямованих на опанування навчального навантаження шляхом поточного та підсумкового контролю. Система оцінювання курсу реалізується згідно з критеріями оцінювання навчальних досягнень студентів під час відвідування лекцій, участі у семінарах, виконання тестових завдань та виконання інших видів самостійної роботи.

Поточний контроль складається з таких компонентів:

- **60 балів:** участь у *семінарах* – підготовка аналітичних звітів та доповідей і пред'явлення результатів в аудиторії у вигляді усних відповідей, участь в обговоренні семінарських питань / дискусіях, виконання практичних завдань, виконання завдань тестового контролю.

- **16 балів:** показове виконання завдання з експериментальної реконструкції у віртуальному середовищі (на основі фото-відео матеріалів, або на реальному археологічному об'єкті).

- **24 бали:** виконання тестового завдання

Разом – **100 балів.**

Оцінювання результатів аудиторної роботи здійснюється за наступними критеріями:

БАЛИ	ПОЯСНЕННЯ
5	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу. Правильно вирішив усі тестові завдання. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
4	Правильно вирішує більшість тестових завдань. Студент здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, в яких можуть бути окремі несуттєві помилки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.
3	В цілому володіє навчальним матеріалом, викладає його основний зміст під час усних виступів та письмових розрахунків, але без глибокого всебічного аналізу, обґрунтування та аргументації, допускаючи при цьому окремі суттєві неточності та помилки.
2	Вирішує 50% розрахункових/тестових завдань. Студент має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого, під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків
1	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. Фрагментарно, поверхово (без аргументації та обґрунтування) викладає його під час усних виступів та письмових відповідей, недостатньо розкриває зміст теоретичних питань та практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі тестові завдання. Безсистемно відділяє випадкові ознаки вивченого, не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу, робити узагальнення, висновки.
0	Не володіє навчальним матеріалом.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
		для екзамену, заліку, курсового проекту (роботи), практики
90–100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	
64–73	D	задовільно
60–63	E	
35–59	FX	
		незадовільно з можливістю повторного складання

1–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
------	---	--

В Університеті передбачено можливість перезарахування результатів неформальної та/або інформальної освіти відповідно до Положення про порядок визнання результатів навчання у неформальній та/або інформальній освіті у Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка (<https://sspu.edu.ua/universytet/edusci/normatyvno-pravova-baza>).

5. Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання дисципліни *«Експериментальна археологія»* можуть бути:

- усний контроль. Усний контроль здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування. При індивідуальному опитуванні викладач ставить перед здобувачем вищої освіти декілька запитань, при фронтальному – серію логічно пов'язаних між собою питань перед усією аудиторією;

- письмовий контроль. Здійснюється за допомогою письмових робіт, які можуть бути короткочасними (15-20 хв.) і протягом усього заняття. Письмовий контроль відрізняється також глибиною діагностики (поверховий зріз чи ґрунтовний аналіз);

- тестовий контроль. Тести – спеціальні завдання, виконання (чи невиконання) яких вказує на наявність (або відсутність) у здобувача вищої освіти певних знань, умінь.

- підготовка доповідей, есе, презентацій. Передбачає виконання здобувачами вищої освіти різних форм завдань.

Особлива увага при опануванні змісту навчальної дисципліни приділяється запобіганню порушенню академічної доброчесності та забезпечення довіри до результатів освітнього процесу та освітньої діяльності, розумінню здобувачами вищої освіти значення академічної доброчесності та наслідків недотримання її постулатів.

Питання для самоконтролю:

1. Предмет та завдання експериментальної археології.
2. Історія застосування експериментальних даних для археологічних реконструкцій.
3. Можливості експерименту для археологічних реконструкцій.
4. Найперші технології каменеобробки.
5. Чопери, допінги.
6. Виготовлення рубил.
7. Технології середнього палеоліту.
8. Пластинчасті технології каменеобробки.

9. Отримання пластинчастих сколів відбійником.
10. Отримання пластинчастих сколів за допомогою посередника та віджимом.
11. Особливості виготовлення кам'яних знарядь верхнього палеоліту – неоліту.
12. Виготовлення кам'яних елементів оснащення метальної зброї.
13. Виготовлення різців, скребків, проколов з різних порід каменю.
14. Виготовлення кам'яних знарядь за допомогою двосторонньої обробки.
15. Експериментальні дослідження ефективності застосування різних типів кам'яних знарядь.
16. Виготовлення знарядь за допомогою двосторонньої обробки енеоліту – доби раннього заліза.
17. Виготовлення знарядь за допомогою двосторонньої обробки енеоліту.
18. Виготовлення знарядь за допомогою двосторонньої обробки доби бронзи – раннього заліза.
19. Технології шліфування каменю, пиляння та свердління і різання. Пікетаж.
20. Технології шліфування каменю.
21. Технології пиляння та свердління і різання.
22. Пікетаж.
23. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій обробки органічних матеріалів.
24. Строгання, випрямлення, абразивна обробка дерев'яних виробів.
25. Розщеплення дерева на дошки.
26. Виготовлення човнів довбанок.
27. Специфіка деревообробки за різних хронологічних періодів.
28. Обробка бивня, рогу та кістки.
29. Технології обробки бивня.
30. Специфіка обробки рогу.
31. Особливості обробки кістки.
32. Обробка шкіри.
33. Мездріння, різання, перфорація.
34. Знаряддя для обробки шкір.
35. Експериментальні дослідження особливостей виготовлення кераміки.
36. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій виготовлення керамічних виробів.
37. Ліпна кераміка неолітичної доби.
38. Ліпна кераміка пізніших періодів.
39. Керамічні домішки в ліпній кераміці.
41. Гончарна кераміка.
42. Спосіб формовки, рівень розвитку гончарного круга.
43. Домішки в керамічному тісті гончарних виробів.

44. Випалювання керамічних виробів.
45. Експериментальні дослідження металообробки.
46. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій металообробки.
47. Обробка міді, бронзи та інших кольорових металів.
48. Добування залізної руди, виготовлення заліза.
49. Залізообробка.

6. Програма навчальної дисципліни

Програма навчальної дисципліни *«Експериментальна археологія»* складається з п'яти розділів, які в цілому висвітлюють мету та особливості експериментальних реконструкцій та застосування їх результатів в процесі археологічного дослідження.

Розділ 1. Експеримент в археології. Предмет та завдання.

Розділ 2. Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.

Розділ 3. Каменеобробка.

Розділ 4. Експериментальні дослідження кераміки та металообробки.

Розділ 5. Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.

7. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

7.1. Тематичні розділи

7.1. Інформаційний зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Експеримент в археології. Предмет та завдання.

Тема 1. Предмет та завдання експериментальної археології.

1. Історія застосування експериментальних даних для археологічних реконструкцій.

2. Основні напрямки досліджень експериментальної археології.

3. Можливості експерименту для археологічних реконструкцій.

Розділ 2. Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.

Тема 1. Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.

1. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій обробки органічних матеріалів.

2. Деревообробка.

3. Специфіка деревообробки за різних хронологічних періодів.

4. Обробка бивня, рогу та кістки.

Розділ 3. Каменеобробка.

Тема 1. Найперші технології каменеобробки.

1. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій каменеобробки.

2. Чопери, чопінги.
3. Виготовлення рубил.
4. Технології середнього палеоліту.

Тема 2. Пластинчасті технології.

1. Отримання пластинчастих сколів відбійником, за допомогою посередника та віджимом.
2. Особливості виготовлення знарядь в пластинчастих індустріях.
3. Виготовлення знарядь за допомогою двосторонньої обробки.
4. Експериментальні дослідження ефективності застосування різних типів кам'яних знарядь.

Розділ 4. Експериментальні дослідження кераміки та металообробки.

Тема 1. Кераміка.

1. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій виготовлення керамічних виробів.
2. Ліпна кераміка.
3. Гончарна кераміка.
4. Домішки в керамічному тісті виробів, випал.

Тема 2. Експериментальні дослідження металообробки.

1. Чим важливі експериментальні реконструкції давніх технологій металообробки та ефективності знарядь з різних металів.
2. Обробка міді, бронзи та інших кольорових металів.
3. Добування залізної руди, виготовлення заліза, залізообробка.
4. Ефективність різних типів знарядь, виготовлених з різних металів.

Розділ 5. Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.

Тема 1. Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.

1. Експериментальні дослідження сільського господарства та промислових занять давнього населення.
2. Дослідження можливостей давніх плавзасобів та людських можливостей під час подорожувань по воді.
3. Домобудування. Скансени.
4. Експериментальні дані з особливостей життєдіяльності людських колективів у традиційних умовах.

7.2. Структура та обсяг навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин					
	Всього	У тому числі				
		Лекції	Практ.	Лаборат.	Конс.	Самост. робота
Розділ 1.Експеримент в археології. Предмет та завдання.						
Тема 1.1. Предмет та завдання експериментальної	8	2	2			4

археології.						
Розділ 2. Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.						
Тема 2.1. Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.	16	4	4			8
Розділ 3. Каменеобробка.						
Тема 3.1. Найперші технології каменеобробки.	10	2	2			6
Тема 3.2. Пластинчасті технології.	16	2	4			10
Розділ 4. Експериментальні дослідження кераміки та металообробки.						
Тема 4.1. Кераміка.	16	2	4			10
Тема 4.2. Експериментальні дослідження металообробки.	10	2	4			4
Розділ 5. Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.						
Тема 5.1. Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.	12	2	4			6
Усього годин	90	16	24		2	48

7.3. Теми лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Предмет та завдання експериментальної археології.	2
2	Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.	4
3	Найперші технології каменеобробки.	2
4	Пластинчасті технології.	2
5	Кераміка.	2
6	Експериментальні дослідження металообробки.	2
7	Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.	2
Разом		16

7.4. Теми практичних (семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет та завдання експериментальної археології.	2
2	Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.	4
3	Найперші технології каменеобробки.	2
4	Пластинчасті технології.	4
5	Кераміка.	4
6	Експериментальні дослідження металообробки.	4
7	Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.	4
Разом		24

7.5. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
		Денна форма
1	Предмет та завдання експериментальної археології.	4
2	Експериментальні дослідження обробки органічних матеріалів.	8
3	Найперші технології каменеобробки.	6
4	Пластинчасті технології.	10
5	Кераміка.	10
6	Експериментальні дослідження металообробки.	4
7	Експериментальні дослідження різних сфер життєдіяльності давнього населення.	6
Разом		48

8. Рекомендовані джерела інформації

Основні:

1. Експериментальна археологія: завдання, методи, моделювання. Збірка наукових праць (Моця О.П. відп. ред.). К.: Ліра-К, 2011. 224 с.
2. Експериментальна археологія: досвід моделювання об'єктів та виробництв. *Археологія і давня історія України*. 2013. Вип. 10. 255 с.
3. Готун І., Петраускас А. Експериментальна археологія в роботі Північної експедиції. Наукові записки з Української історії. Збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький: Кафедра історії та культури ПХДПУ ім. Григорія Сковороди, 2005. Вип. 16. С. 243-252.
4. Нужний Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці: удосконалення зброї первісних мисливців. К.: Видавництво КНТ, 2008. 306 с.

5. Petillon J.-M., Cattelain P. Experimental Evidence of Spear-thrower Use in the Late Upper Palaeolithic (Upper Magdalenian) from the Isturitz Cave Site, Pyrénées-Atlantiques, France. *Археологія*. 2022. №2. С. 5-18.

6. Experimental archaeology: Replicating Past Objects, Bihaviours and Processes. Oxford: BAR International Series 1035, Archaeopress, 2002.

Додаткові:

1. Гейко А.В., Литвиненко Т.Є. До питання про визначення температури випалювання посуду роменської культури. *Археологічний літопис Лівобережної України*. 2001. Ч.1.

2. Гейко А., Литвиненко Т. Температура випалювання кераміки раннього залізного віку. *Українське гончарство*. 1999. Книга 4. С. 206-209.

3. Щербань А. Технологічні особливості виготовлення глиняних кружал як формотворчий фактор. *Український керамологічний журнал*. 2004. №4. С. 45-55.

4. Археологія України: курс лекцій. За ред.. Л.Залізняка. К.: Либідь, 2005. 502 с.

5. Винокур І.С., Телегін Д.Я. Археологія України. Тернопіль, 2008. 479с.

6. Петраускас А.В., Готун І.А., Коваль О.А. Дослідження із експериментальної археології давньоруських ремесел та промислів. Охорона культурної спадщини Київської області. Проблеми матеріали, дослідження. К., 2006.

7. Петраускас А.В. Ремесла та промисли сільського населення Середнього Подніпров'я в IX – XIII ст. К.: КНТ, 2006. 200 с.

8. Нужний Д. Ю. Мікролітичні металеві зброя фінальнопалеолітичних і мезолітичних мисливців Гірського Криму. *Археологія*. 1999. №1. С. 5- 25.

9. Nuzhnyi D. The Preliminary Results of Experiments with Aurignacian Split Based Points Production, Hafting and Usage. *Préhistoire européenne*. 1998. 13. P. 117-132.

10. Nuzhnyi D. Projectile Damage on Upper Paleolithic Microliths and the Use of Bow and Arrow among Pleistocene Hunters in Ukraine. In: Gräslund, B., Knutsson, H. (eds.). *The Interpretative Possibilities of Microwear Studies*. Uppsala: Societas archaeologica Upsaliensis, 1990. P. 113-124.